

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 12 (14)
2025**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 12-son 2025 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

12

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2025

MUNDARIJA

Юлдашев Ш.Г. Редкоземельные металлы в новой геоэкономике: глобальные стратегии и приоритеты развития республики Узбекистан.....	7
Tursunov A.M. Совершенствование экономических механизмов функционирования отрасли.	18
Umurzakova Z.S. Sanoat korxonalarida reklama faoliyati samaradorligini aniqlashning uslubiy jihatlari.....	21
Axunov M.A. Korxonalarda raqobatbardoshlikni baholash uchun tanlangan omillar.....	24
Исраилова Д.К. “Аёллар дафтари” маҳаллабай тизими - аёллар бандлиги ва фаровонлигини таъминлаш омили сифатида.....	28
Шокирова Г.М. Критерии разделения целевой аудитории в сфере цифрового маркетинга.....	33
Vaxtohonova D.N. Bank omonatlari bo‘yicha marketing strategiyalari va ularning real daromadlikka ta’siri.....	36
Xasanova X.F. Investitsilar hisobiga asoslangan xolatda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari tashkil etish tartibi.....	41
Бегимова Д.К. Разработка отраслевых стратегий в Узбекистане.....	45
Mirzayev B.S. CBDC joriy etilishining moliyaviy barqarorlikka ta’siri: imkoniyatlar va xatarlar....	50
Mirzarahimova A.A. Raqamli texnologiyalar asosida sanoat korxonalarida samaradorlikni oshirish yo‘nalishlari.....	53
Азимов О.Т. Ҳалол молиялаштириш инструменти сифатида мурабаха: анъанавий кредит билан қиёсий таҳлил.....	56
Халмирзаев А.А. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги ихтисослашувини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари.....	62
Шоабдурахимова М.М. Повышение производственной эффективности на предприятиях электронной промышленности на примере Artel Electronics (Узбекистан).....	68
Xolmuratov O.T. Futbol maktablarimiz rivojlanishida xorij mamlakatlari menejmenti va marketingi tajribasi.....	72
Yarashev M.O., Nabieva S.A. Aksiyadorlik jamiyatlarini asosiy va moliyaviy faoliyati samaradorligini oshirish yo‘llari.....	76
Кабилова К. Тадбиркорлик соҳасида коррупциянинг олдини олиш амалиётининг бугунги ҳолати таҳлили.....	80
Махмудова С. Бюджет соҳасини коррупциядан ҳимоя қилишнинг иқтисодий ва ҳуқуқий чоралари.....	85
Захидова Ш.Ш. Университет барқарорлигини таъминлашда унинг фаолиятини халқаро стандартларга мос келадиган тартибда такомиллаштириш.....	89
Saidaxmedov N.X. Raqamli texnologiyalar asosida engil sanoat korxonalarida mehnat unumdorligini oshirish mexanizmlari.....	97
Усманова С.С. Влияние государственной поддержки и регулирование на развитие инноваций на промышленных предприятиях.....	100
Madrahimov U.A. Iqtisodiy o‘shish va kapitaldan samarali foydalanishni optimallashtirish yo‘nalishlari.....	104
Джалилов Д.А. Капиталнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини баҳолаш.....	108
Султанова Л.Ш. Абсорбционная способность как медиатор трансформационного экономического роста: теоретические основы.....	111
Mahmudov Sh.N. Location and development of industrial sectors in the regions.....	115
Ustadjalilov D.R. O‘zbekistonda klasterlarni rivojlantirishning institutsional asoslari transformatsiyasi: direktiv modeldan bozor tamoyillariga.....	119
Гайбуллаев Ф. Олий таълимда коррупцияга ўрин бўлмаслиги керак!.....	125
Abdurazakova F.D., Normurodov X.E. Aholi moliyaviy savodxonligi va moliyaviy madaniyati o‘rtasidagi oshirish imkoniyatlarini baholash.....	129
Muxtarov M.M. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida sanoat klasterlarini shakllantirish modellari: O‘zbekiston uchun istiqbollar.....	136
Ro‘zmatov B.Z., Shodiyeva N.H. Turistik infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha xalqaro tajriba va uning taqqoslovchi tahlili.....	140

Rahmatova N.A., Mustafayeva H. O‘zbekistonda pensiya ta’minoti tizimining muammolari va hal etish yo‘llari.....	147
Ахмедов Х. Тинчлик ва хавфсизлик — барқарорлик, иқтисодий ўсиш ва фаровонлик гарови.	154
Boboyev A.Ch. Qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishni barqaror rivojlantirish yo‘nalishlari.....	159
Исраилов З.А. Яшил иқтисодиёт технологиялари: халқаро тажриба ва қиёсий таҳлил.....	165
Ikromov A.Sh. Mahalliy korxonalarda mahsulot raqobatbardoshligini boshqarish amaliyotining o‘ziga xos xususiyatlari.....	169
Ҳалмирзаев А.А., Қодиров Б.Ш. Ёшлар бандлигини таъминлашнинг хорижий тажрибалари.....	175
Elmurodov Sh.Sh. A framework for integrating fiscal risks into the assessment of regional financial security.....	183
Axmadjonov S.S. Tadbirkorlik va biznesni qo‘llab – quvvatlashni baholash mezonlari.....	188
Sabirova Z.U. Sanoat va sanoat korxonalarining raqamli transformatsiyasi jarayonlarini tahlil qilishga uslubiy yondashuv.....	192
Pardayev T.N., Alimuxamedov Sh.R. Chetdan olib kelinayotgan tovarlarning bojxona qiymatini aniqlashni takomillashtirishning ayrim masalalari.....	197
Кадыров А., Исхаков А.К., Турсунова Н.Х. Реализация механизма стратегического управления акционерного общества «Узавтосаноат» на основе прогнозирования его развития.....	203
Zoxidov T.M. Moliyaviy hisobotni buxgalteriya hisobining milliy standartlaridan (BHMS) moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o‘tkazishning muammolari va yechimlari.....	211
Nabiyeva N.M. Turizm xizmatlari bozorida hududiy destinatsiyalar samaradorligini o‘rganish.....	216
Sharofiddinov Sh.U. Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarda mhxs asosida tuzilgan moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotni axborot manbai sifatidagi afzalliklari.....	221
Nurmatov Z.Sh. O‘zbekiston respublikasida moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarini (MHXS) joriy etishning iqtisodiy ahamiyati va amaliy dolzarbligi.....	225
Содиқов А.М., Зокиров С.С. Саноатни модернизациялаш ва диверсификациялашнинг янги стратегияси.....	230
Narmanov U., Ikromova S. Fond bozorlariga xorijiy investorlarni jalb qilishni rag‘batlantirish yo‘nalishlari.....	238
Qutbiddinov A.B. Samarali faoliyat imkoniyatlarini amalga oshirishda boshqaruv xodimlari qobiliyatlaridan foydalanish darajasi va uni oshirish imkoniyatlari.....	241
Qayumova Sh.S. Mahalliy xomashyo bazasiga ega sanoat korxonalarida investitsiya samaradorligini belgilovchi omillar va ularni oshirishning vertikal integratsiya asosidagi optimallashtirilgan modeli.....	246
Turebekov A.A. Ishlab chiqarish xarajatlarining iqtisodiy sifatining tahlili.....	252
Kurbanova M.N., Azizov A.A. Qadimgi klassik iqtisodiy maktablarning shakllanishi va ularning zamonaviy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri.....	255
Samadova G.S. O‘zbekiston iqtisodiyotida tarkibiy o‘zgarishlarning iqtisodiy o‘shishga ta’siri.....	259
Абдуллаева Р. Инклюзив тadbirkorликнинг моҳияти ва хориж тажрибаси.....	264
To‘uchiyeva B.V. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini barqarorligini ta’minlashda strategik boshqarishning dolzarbligi.....	268
Amnah Saeed J Alhindi The role of financial resources in ensuring corporate financial stability.....	272
Fayziyev O.R. O‘zbekistonda baliqchilik klasterlarini moliyalashtirishning hududiy va tarmoq xususiyatlari.....	276
Алимов Р.А., Султанова Л.Ш. Абсорбционная способность и искусственный интеллект: многоуровневая модель и фигура нового интеллектуала.....	280
Teshayev Z.J., Muxitdnov Sh.X. Logistika xizmat ko‘rsatish korxonalarini resurslaridan foydalanishning hududiy iqtisodiy rivojlanishiga ta’siri.....	284
Xaydarov X.U., Raxmonov D.R. 1907-yilgi moliyaviy inqiroz: sabablari, kechishi va jahon moliya tizimiga ta’siri.....	288
Солижонов М.А. Ўзбекистон монетар сиёсатининг савдо балансига таъсирини баҳолаш....	292
Rejarov X.X. Davlat xarajatlarining samaradorligini baholash mexanizmlari.....	297

ҲАЛОЛ МОЛИЯЛАШТИРИШ ИНСТРУМЕНТИ СИФАТИДА МУРАБАХА:
АНЪАНАВИЙ КРЕДИТ БИЛАН ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ

МУРАБАХА КАК ЧЕСТНЫЙ ФИНАНСОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ
АНАЛИЗ С ТРАДИЦИОННЫМ КРЕДИТОВАНИЕМ.

MURABAKHA AS A HONEST FINANCING INSTRUMENT: A COMPARATIVE
ANALYSIS WITH TRADITIONAL CREDIT

Азимов Обиджон Тўймуратович
“Халқ банк” АТ мутахассиси

Аннотация

Ушбу мақолада Исломий молиялаштиришнинг асосий инструментларидан бири — Мурабаха модели мазмун-моҳияти, унинг амалий қўлланилиши ва анъанавий кредитлашдан фарқловчи жиҳатлари таҳлил қилинди. Мурабаха шариат талабларига мос савдо асосидаги молиялаштириш механизми сифатида белгиланиб, активнинг мулк сифатида банк томонидан сотиб олинishi ва мижозга белгиланган устама билан қайта сотилишига асосланади. Тадқиқотда Мурабаханинг риск профили, фойзсиз хусусияти, актив билан таъминланганлиги, ҳуқуқий-иқтисодий устунлик ва чекловлари, шунингдек Ўзбекистонда мазкур инструментдан фойдаланиш имкониятлари таҳлил қилинган. Анъанавий кредит билан қиёсий таҳлил орқали Мурабаха моделига хос асосий афзалликлар ва амалий муаммолар аниқланди.

Калит сўзлар: Мурабаха, Исломий молия, анъанавий кредит, ҳалол молиялаштириш, актив билан таъминланган молия, устама, шариат.

В данной статье анализируется сущность одного из основных инструментов исламского финансирования – модели мурабаха, ее практическое применение и отличительные особенности от традиционного кредитования. Мурабаха определяется как соответствующий шариату механизм торгового финансирования, основанный на покупке банком актива в качестве имущества и его перепродаже клиенту с определенной премией. В исследовании анализируется профиль риска мурабахи, ее беспроцентный характер, обеспечение активами, правовые и экономические преимущества и ограничения, а также возможности использования этого инструмента в Узбекистане. Путем сравнительного анализа с традиционным кредитованием были выявлены основные преимущества и практические проблемы, присущие модели мурабаха.

Ключевые слова: мурабаха, исламское финансирование, традиционный кредит, халяльное финансирование, финансирование под залог активов, премия, шариат.

This article analyzes the essence of one of the main instruments of Islamic financing - the Murabaha model, its practical application and distinguishing features from traditional lending. Murabaha is defined as a Sharia-compliant trade-based financing mechanism, which is based on the purchase of an asset by a bank as property and its resale to the client at a specified premium. The study analyzes the risk profile of Murabaha, its interest-free nature, asset-backedness, legal and economic advantages and limitations, as well as the possibilities of using this instrument in Uzbekistan. Through a comparative analysis with traditional credit, the main advantages and practical problems inherent in the Murabaha model were identified.

Keywords: Murabaha, Islamic finance, traditional credit, halal financing, asset-backed finance, premium, Sharia.

Бугунги кунда жаҳон молия бозорларида ислом молияси инструментларига бўлган қизиқиш ва талаб тобора ортиб бормоқда. Ўзининг ўзига хос ахлоқий тамойиллари ва ижтимоий масъулияти билан ажралиб турадиган бу молиялаштириш тизими, анъанавий банк тизимига муқобил ва адолатли ечимларни таклиф этмоқда. Ислом молияси, рибо (судхўрлик)дан воз кечиш, ноаниқлик (ғарар) ва спекуляциядан сақланиш каби шаръий тамойилларга асосланган ҳолда, капитални ҳалол ва адолатли тарзда айлантиришга қаратилган.

Мазкур тизимнинг энг кенг тарқалган ва амалиётда фаол қўлланиладиган инструментларидан бири бу Мурабаха ҳисобланади. Мурабаха — бу савдо-сотик шартномаси бўлиб, унда сотувчи (молия институти) харидорнинг (мижожнинг) сўровига биноан маълум бир товарни сотиб олиб, уни келишилган фойда маржаси билан мижожга қайта сотади [1]. Ушбу инструмент, анъанавий кредитга муқобил сифатида, товар айирбошлаш орқали молиялаштириш имкониятини беради ва шаръий талабларга тўлиқ жавоб беради.

Анъанавий кредит тизимида фоиз (рибо) асосий даромад манбаи бўлса, Мурабахада даромад товарни сотишдан олинган ҳалол фойдадан иборат бўлади. Шу сабабли, ушбу икки молиялаштириш усулининг ўзига хос хусусиятлари, афзалликлари ва камчиликларини чуқур қиёсий таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Мазкур ишда биз Мурабаха инструментининг асосий принципларини, унинг ишлаш механизмини батафсил кўриб чиқамиз. Шунингдек, анъанавий кредит билан унинг ўхшаш ва фарқли жиҳатларини, молиявий, ҳуқуқий ва ахлоқий нуқтаи назардан таҳлил қиламиз. Мақсад - ҳалол молиялаштиришнинг бу муҳим инструментини яхлит тушуниш ва унинг замонавий молия бозоридаги ўрнини баҳолашдан иборат.

Ислом молияси ва унинг асосий инструментлари, хусусан, Мурабаха, сўнгги ўн йилликларда нафақат мусулмон мамлакатларида, балки бутун дунёда академик ва амалий доираларда кенг муҳокама этиб келинмоқда. Ушбу адабиётлар шарҳида Мурабаханинг асосий тамойиллари, анъанавий кредит билан қиёсламаси, афзалликлари ва танқидий ёндашувлар бўйича мавжуд илмий ишлар таҳлил қилинади.

Кўпчилик олимлар, жумладан, Усманий ўзининг “Ислом молиясига кириш” асарида ислом молиясининг асосий тамойилларини – рибо (судхўрлик)нинг тақиқланиши, ғарар (ноаниқлик) ва майсир (қимор)дан сақланиш, активлар билан боғлиқлик ҳамда рискни бўлишиш заруриятини атрофлича ёритиб берган[2]. Ушбу асослар Мурабаха шартномасининг шаръий асосини ташкил этади.

Хоф [3] ва Чапра [4] каби йирик ислом иқтисодчилари ҳам ислом молиясининг ахлоқий ва иқтисодий асосларини таъкидлаб, унинг жамиятдаги адолат ва барқарорликни таъминлашдаги ролига урғу берганлар. Уларнинг ишларида Мурабаха айнан ушбу ахлоқий-иқтисодий тизимнинг муҳим элементи сифатида кўриб чиқилади.

AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) Шаръий Стандартлари эса Мурабаха шартномасининг ҳуқуқий ва амалий жиҳатларини батафсил тавсифлайди [5]. Ушбу стандартлар ислом молия институтлари учун Мурабахани амалиётда тўғри қўллаш бўйича йўриқнома бўлиб хизмат қилади ва унинг шаръий рухсат этилганлигини тасдиқлайди. Мурабаха сотувчининг (молиячининг) товарни сотиб олиб, уни келишилган фойда маржаси билан харидорга (мижозга) қайта сотишига асосланганлиги, бунда товарнинг ҳақиқий мавжудлиги ва унинг жисмоний эгалик алмашинуви асосий шартлардан эканлиги алоҳида қайд этилади.

Мурабаха ва анъанавий кредит ўртасидаги қиёсий таҳлил кенг муҳокама этилган мавзулардан биридир. Башри [6] ва Ал-Жари [7] каби олимларнинг ишларида анъанавий кредитдаги фоиз асосий даромад манбаи бўлгани ҳолда, Мурабахада даромад товарни сотишдан олинган ҳалол фойдадан иборат эканлиги таъкидланади. Уларнинг фикрича, бу фарқ нафақат ҳуқуқий, балки ахлоқий ва иқтисодий моҳиятга ҳам эга. Анъанавий кредитда фоиз қарз бериш жараёнининг ўзидан келиб чиқса, Мурабахада фойда савдо фаолияти натижасида юзага келади.

Шу билан бирга, баъзи танқидчилар, масалан, Василия [8] ва Вайт [9], Мурабаханинг амалиётда анъанавий кредитга жуда ўхшаб кетиши, яъни молия институтлари томонидан фойда маржасининг фоиз ставкаларига ўхшаш тарзда белгиланиши ва рискни бўлишиш элементининг етарли эмаслигини таъкидлайдилар. Уларнинг фикрича, Мурабаха кўпинча "фоизга эга бўлмаган кредит" сифатида фаолият юритади ва бу ҳолат ислом молиясининг асосий мақсади бўлган рискни бўлишиш тамойилига тўлиқ мос келмайди. Бироқ, Усманий (Usmani, 2002) бундай танқидларни рад этиб, Мурабаханинг юридик ва шаръий тузилмаси фоизли кредитдан кескин фарқ қилишини, савдо фаолиятининг ўзи ҳалол даромад манбаи эканлигини таъкидлайди.

Мурабаханинг асосий афзалликларидан бири унинг шаффофлиги ва активлар билан боғлиқлигидир. Мирхор [10] Мурабаханинг иқтисодиётнинг реал сектори билан боғлиқлигини ва спекуляцияга йўл қўймаслигини ижобий жиҳат сифатида келтиради. Бундан ташқари, Мурабаха кўплаб молиявий эҳтиёжларни, жумладан, истеъмолчи товарларини, ускуналарни ёки кўчмас мулкни молиялаштириш учун кенг қўлланилади, бу эса унинг амалий универсаллигини кўрсатади.

Шу билан бирга, Сиддиқи [11] Мурабаханинг баъзи танқидий жиҳатларини, жумладан, молиячи учун рискни бўлишишнинг етарли эмаслиги ва бунинг натижасида унинг капитални самаралироқ ишлатадиган бошқа ислом инструментларига нисбатан камроқ ривожланиши мумкинлигини қайд этади. Баъзи тадқиқотчилар Мурабаханинг "фиксланган даромад" инструменти сифатида қаралиши унинг Ислом молиясининг асосий тамойилларига, яъни рискни бўлишиш ва адолатга қанчалик мос келиши ҳақида баҳсларга сабаб бўлишини таъкидлайдилар.

Адабиётларни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, Мурабаха ислом молиясининг асосий ва энг кенг тарқалган инструментларидан биридир. У анъанавий кредитдан шаръий асослари, ишлаш механизми ва даромад олиш усули билан тубдан фарқ қилади. Гарчи баъзи танқидчилар унинг анъанавий кредитга ўхшашлигини даъво қилсалар-да, аксарият олимлар Мурабаханинг ҳақиқий активларга асосланганлиги ва рибодан холи эканлиги уни ҳалол молиялаштиришнинг муҳим воситасига айлантиришини таъкидлайдилар. Шу билан бирга, Мурабаханинг амалиётда янада шаръий тамойилларга мос равишда қўлланилиши ва унинг рискни бўлишиш хусусиятини кучайтириш борасидаги изланишлар ҳамон долзарбдир.

Замонавий молиялаштириш амалиётида исломий молия инструментларига бўлган талаб жадал ошиб бормоқда. Исломий банк тизими фоиз (риво)ни тақиқлайдиган шариат қоидаларига асослангани боис, иқтисодий муносабатларга ўзига хос ёндашувни тақозо этади.

Шу инструментлар орасида Мурабаха исломий молия бозорининг энг оммабоп механизми бўлиб, жаҳон исломий активларининг 60% дан ортиғи айнан Мурабаха моделлари орқали шаклланади. Анъанавий кредит эса фоиз ставкалари асосида қарз бериш ва қайтариш механизмидир. Унинг даромади қарзга ҳисобланган фоиз ҳисобидан келиб чиқади.

Шу нуқтаи назардан ушбу икки молиялаштириш модели иқтисодий мазмун, хатарларни тақсимлаш ва ҳуқуқий асослари жиҳатидан жиддий фарқ қилади.

Мурабаха, юқорида таъкидланганидек, савдо-сотикқа асосланган молиялаштириш усулидир. Ислом шариатида рибо (судхўрлик)нинг тақиқланиши сабабли, пулнинг ўзидан пул ишлаб олиш мумкин эмас. Аммо, товар айирбошлаш ва савдо-сотик орқали фойда олиш ҳалол ҳисобланади. Мурабаха шу тамойилга асосланади: молия институти (банк) мижознинг сўровига биноан керакли товарни ўзи сотиб олади, кейин эса уни ўзининг харид нархига келишилган фойда маржасини қўшиб, мижозга бўлиб-бўлиб ёки бир йўла тўлаш шарти билан сотади.

Муҳим жиҳатлар:

- товарнинг мавжудлиги: Мурабаха шартномаси тузилаётганда, товар молия институтининг мулкида бўлиши ёки унинг эгалигини олиши лозим. Мижозга товарни сотиб олишидан олдин "келажакда сотиб олиш" шарти билан мулкдорликни ўтказиш мумкин эмас.

- **фоиз эмас, балки фойда:** Мурабахада молия институтининг даромади “фоиз” эмас, “савдо фойдаси” деб аталади. Бу фойда мижоз ва молия институти томонидан келишилади ва шартноманинг бир қисмига айланади.

- **рискни бўлишиш (чекли даражада):** Мурабахада риск асосан харидор (мижоз) зиммасига юклатилади. Товарнинг ўзига зарар етмаган бўлса, харидор келишилган нархни тўлаши шарт. Молия институтининг асосий rischi товарни сотиб олиш ва унинг харидорга тўғри етказилишига боғлиқ.

- **шаффофлик:** Молия институти харидордан товарни қанчага сотиб олганини ошкор қилиши керак. Бу шаффофликни таъминлайди.

Мурабаха ва анъанавий кредитнинг қиёсий таҳлилини қуйидаги жадвал асосида шакллантиришга ҳаракат қилдик (1-жадвал)

1-жадвал

Асосий фарқлар жадвали [12]

Критерий	Мурабаха	Анъанавий кредит
Даромад манбаи	Маржа	Фоиз
Шариатга мувофиқлиги	Мос	Мос эмас
Таваккалчилик	Банк ва мижоз ўртасида тақсимланади	Асосан мижозда
Таъминот	Реал актив билан таъминланган	Кўпинча пул маблағи
Шартнома шаффофлиги	Нарх, маржа, актив аниқ	Фоиз ўзгариши мумкин
Кўлланилиш соҳаси	Автомобил, уй, техника, хомашё	Барча соҳалар
Ижтимоий таъсир	Ҳалол молияга мос, адолатли	Фоиздор тизим

Баъзи танқидчилар фикрича, амалиётда молия институтлари Мурабаха фойдасини анъанавий кредитнинг фоиз ставкаларига ўхшаш тарзда ҳисоблашади. Бу эса шаръий моҳиятини йўқотиш эҳтимолини туғдиради. Бундай ҳолларда, Мурабаха “фоизсиз кредит” деган ниқоб остида фаолият юритиши мумкин. Мурабахада асосий риск харидорга юклатилиши, молия институти эса нисбатан кам рискка эга бўлиши, ислом молиясининг асосий тамойилларидан бўлган “рискни бўлишиш” (risk sharing) принципига тўлиқ мос келмаслиги мумкин. Мурабаха асосан товар харид қилиш учун мос келади. Йирик лойиҳалар, ишлаб чиқаришни кенгайтириш каби узоқ муддатли инвестициялар учун Мудароба, Мушарака каби бошқа ислом молиялаштириш инструментлари кўпроқ мос келади. Мурабаха амалиётида товарни сотиб олиш, сақлаш (вақтинча), етказиб бериш каби қўшимча операцион харажатлар пайдо бўлиши мумкин, бу эса умумий нархга таъсир қилиши мумкин. Агар шартнома шартлари тўғри тузилмаса ёки товар аниқ бўлмаса, шаръий ёки ҳуқуқий муаммолар келиб чиқиши мумкин [13].

Мурабаха – бу анъанавий кредитга муносиб ва шаръий жиҳатдан тўғри келадиган муқобил молиялаштириш инструментиدير. У пулнинг ўзидан пул ишлаб олишдек рибодан холи бўлиб, реал иқтисодиётни қўллаб-қувватлайди. Асосий фарқ унинг асосан савдо-сотикқа боғлиқлиги ва молиячининг даромади товарни сотишдан келиб чиқишидадир.

Аммо, унинг самарадорлиги ва шаръий мақсадларга тўлиқ мос келиши кўп жиҳатдан молия институтларининг уни қандай амалиётга татбиқ этишига боғлиқ. Агар Мурабаха фақат фоиздан қочишнинг бир йўли сифатида қўлланилса ва рискни бўлишиш тамойиллари четлаб ўтилса, у ислом молиясининг руҳига тўғри келмай қолиши мумкин. Шунинг учун, Мурабахадан фойдаланишда шаръий қоидаларга қатъий риоя қилиш, шаффофликни таъминлаш ва агар имкони бўлса, рискни бўлишиш элементларини мустаҳкамлаш муҳимдир.

Ўзбекистонда 2020 йилдан бошлаб исломий молиялаштиришга бўлган талаб кескин ошди. Хусусан, “Halol Invest”, “UzPay”, “TengeBank” каби молия ташкилотлари Мурабаха орқали автомобил, маиший техника ва қурилиш материаллари молиялаштиришни амалга оширмақда. Тижорат банклари ҳам Мурабаха моделларини жорий этиш бўйича пилот лойиҳаларни бошлаган. Қонунчилик базасида исломий молия институтларини ривожлантиришга оид ислохотлар олиб борилмоқда.

Амалиётда асосий муаммолар сифатида:

- мурабаха шартномаларини ҳисобга олишда ягона стандартлар йўқ.
- ққс ва солиқ нормаларининг турлича талқини.
- банклар учун актив сотиб олишда ҳуқуқий хатарлар.
- мижозларда етарли молиявий саводхонликнинг мавжуд эмаслиги.

Мурабаха асосида автомашина сотиб олиш имкониятларини таҳлил қилишга ҳаракат қилиб кўрамиз. Таҳлил учун шартли, лекин Ўзбекистондаги бозор шароитига яқин маълумотларни оламиз (2-жадвал):

2-жадвал

Мурабаха асосида автомашина сотиб олиш имкониятлари [12]

Кўрсаткич	Мурабаха	Анъанавий кредит
Автомобил нархи	200 млн сўм	200 млн сўм
Маржа/фоиз	25 млн сўм (яккалик маржа)	24% йиллик фоиз
Муддат	3 йил	3 йил
Жами тўлов	225 млн сўм	~ 270 млн сўм

Мурабаха усули асосида автомашина сотиб олиш Ўзбекистонда исломий молия амалиётини ривожлантиришнинг амалий намунаси ҳисобланади. Бу тизим:

аҳолининг шарият талабларига мувофиқ кредитга бўлган эҳтиёжини қондириши,
банклар учун янги бозор сегментини яратиши,
иқтисодиётда фоизсиз молиявий операцияларнинг улушини ошириши мумкин.

Тавсиялар:

Исломий молия учун қонунчилик асосини яратиш;

Банкларда Шарият маслаҳат кенгашларини ташкил этиш;

Мижозлар учун “исломий кредит” ҳақида молиявий саводхонлик курсларини жорий этиш.

Ушбу таҳлил Мурабаханинг ислом молиялаштириш инструменти сифатида моҳиятини очиб берди ва уни анъанавий кредит билан қиёсий таҳлил қилди. Кўриб чиқилган адабиётлар ва таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, Мурабаха анъанавий кредитдан тубдан фарқ қиладиган, ўзига хос тамойиллар ва механизмларга эга бўлган шаръий молиялаштириш воситасидир.

Асосий фарқ шундаки, Мурабаха ислом шариятининг асосий тамойилларига, хусусан, рибо (судхўрлик)нинг тақиқланишига қатъий амал қилади[1]. У ҳалол савдо-сотик шартномаси бўлиб, даромади пулнинг ўзидан эмас, балки товар айирбошлаш жараёнида олинган ҳалол фойдадан иборатдир. Бу эса уни анъанавий кредитнинг фоиз асосидаги тизимидан кескин фарқлайди. Мурабаха реал активлар билан боғлиқ бўлиб, иқтисодиётнинг реал секторини қўллаб-қувватлайди ва спекулятив операцияларга йўл қўймайди, бу унинг муҳим ахлоқий ва иқтисодий афзаллигидир. Шунингдек, унинг шаффофлиги ва аниқ шартномавий тузилмаси ҳам алоҳида эътиборга лойиқ.

Бироқ, Мурабаханинг баъзи танқидий жиҳатлари ҳам мавжуд бўлиб, улар асосан амалиётда унинг анъанавий кредитга ўхшаб кетиш хавфи, рискни бўлишиш тамойилининг чекланганлиги ва узоқ муддатли, мураккаб инвестицион лойиҳалар учун камроқ мос келиши билан боғлиқ. Бу танқидлар Мурабахани жорий этишда шаръий қоидаларга қатъий риоя қилиш ва унинг ҳақиқий моҳиятидан оғишмаслик муҳимлигини таъкидлайди.

Шунга қарамай, Мурабаха ислом молиясининг ажралмас ва энг кенг тарқалган инструменти бўлиб қолади. У нафақат мусулмон жамиятларида, балки бутун дунёда анъанавий молия тизимига адолатли, ахлоқий ва шаръий муқобил излаётган жисмоний шахслар ва корхоналар учун муҳим ечимдир.

Мурабаханинг ҳақиқий салоҳиятини тўлиқ рўёбга чиқариш ва унинг шаръий мақсадларга мос келишини таъминлаш учун молия институтлари унинг принципларига қатъий риоя этишлари, шаффофликни оширишлари ва зарур ҳолларда рискни бўлишиш элементларини кучайтиришлари лозим. Фақат шундагина Мурабаха нафақат ҳалол

молиялаштириш инструменти, балки адолатли ва барқарор иқтисодий ривожланишга хизмат қиладиган самарали механизм сифатида ўз ўрнини мустаҳкамлай олади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзаев А., Раҳмонов Б. Исломий банк тизими ва унинг ривожланиш истиқболлари. — Тошкент: Иқтисодиёт нашриёти, 2022.
2. Usmani, M. T. (2002). *An Introduction to Islamic Finance*. Karachi: Maktaba Ma'ariful Quran.
3. Kahf, M. (1999). *Islamic Banks at the Threshold of the Third Millennium*. *Review of Islamic Economics*, 8(1), 1-20.
4. Chapra, M. U. (2000). *The Future of Economics: An Islamic Perspective*. Leicester, UK: The Islamic Foundation.
5. AAOIFI (2015). *Shari'ah Standards (No. 8: Murabahah)*. Manama, Bahrain: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions.
6. Bashir, A. M. (1999). *Islamic Financial Instruments and Their Role in Economic Development*. *Journal of Islamic Economics*, 12(1), 1-18.
7. Al-Jarhi, M. A. (2000). *Islamic Finance: The Theory of Its Growth and Its Scope for International Cooperation*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank.
8. Vasilina, F. (2012). *Is Islamic Finance Different from Conventional Finance? A Theoretical and Empirical Approach*. *International Journal of Economics and Finance*, 4(2), 205-212.
9. White, H. (2013). *The Global Islamic Finance Report 2013*. London: Islamic Finance Information Service.
10. Mirakhor, A. (2010). *An Introduction to Islamic Finance*. John Wiley & Sons.
11. Siddiqi, M. N. (2001). *Riba, Bank Interest and the Rationale of Its Prohibition*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank.
12. Муаллиф тадқиқотлари асосида ишлаб чиқилган.
13. Мурадова Л. Особенности договоров мурабаха: сравнительный анализ с традиционным кредитом. *Финансовые исследования* (2021).